

Dušan Marinković

ČIKAŠKA ŠKOLA SOCIOLOGIJE:
ARTIKULACIJA DISCIPLINARNOG
IDENTITETA

Nepripadanje

Ko danas sebe može da nazove čikaškim sociologom? Postoji li još uvek Čikaška škola? Postoje li danas još uvek dirkemovci? Postoje li marksisti, poststrukturalisti, veberovci? Ima li danas u sociologiji neke intelektualne tradicije koja još uvek traje kao fenomen međugeneracijskog prenošenja znanja? Da li još uvek možemo da koristimo pojam *škole* u smislu jednog koherentnog intelektualnog nasleđa koje se prenosi, ali i unapređuje sa novim naraštajima, zadržavajući pritom svoju autentičnost i doslednost? Da li smo ikada mogli opravdano da koristimo pojam *škole* u sociologiji, kada je naša disciplina veoma rano, možda preuranjeno, ispoljila heterogenosti, cepajući ionako krhko teorijsko i metodološko polje jedne mlade discipline na mnoštvo nepovezanih regionalnih socioloških znanja. Kako opravdati upotrebu pojma škole u sociologiji kada su se napori za celinom ideja pretvarali u fragmentirane i suprotstavljene perspektive još od vremena Sen-Simona i prvih sensimonovskih frakcija. Konačno, nije li već Merton nagovestio da postoje impulsi za *balkanizacijom društvene nauke* (1973: 104), koja se najbolje može videti u sociologi-

ji. Isto tako, nije li već Parsons nagovestio generacijske raskide u intelektualnim tradicijama svojim pitanjem „ko još danas čita Spensera“? (1966: 3). Zaista, pitanje se može i radikalizovati: ko još danas čita Parsonsa? Ko čita Vebera? Ko čita Dirkema? Ko čita Marksa? Svakako, ko još danas čita Parka, Berdžeda, Tomasa, Znanjeckog, Virta? Možda je upravo Mišel Fuko postao paradigma tog saidovskog (Edvard Said) velikog *nepripadanja* (Said 2007), kojem često i već odavno pribegavaju sociolozi. Fuko frojdovac, Fuko marksista, Fuko strukturalista, Fuko poststrukturalista i postmodernista odgovara onima koji hoće da ga svrstaju u škole i pravce: „Nikada nisam bio frojdovac, nikada nisam bio marksista i nikada nisam bio strukturalista“ (Fuko 2010: 321). Postmodernost, šta je to? „Nisam u toku“ (isto: 366).

Zapravo, taj saidovski i fukoovski problem nepripadanja nije novina postmodernističke heterogenizacije. Šta je sa klasicima? Kome i čemu pripada Veber? Njegove će ideje, s pravom, prisvojiti i ekonomisti i sociolozi. Koji Veber, onaj koji od sociologije zahteva objašnjenje ili onaj koji hoće da sociolozi razumevaju subjektivna značenja ljudskih delanja? Veber koji je želeo da *dramu napiše klasičar* a da je *izvode romantičari* (Gouldner 1980: 30). Veber koji je jedan od ključnih aktera velikog cepanja poznatog kao *methodenstreit*. Kome pripadati, Veberovom „Nemačkom sociološkom društvu“ (Deutsche Gesellschaft für Soziologie), koje zahteva vrednosnu neutralnost društvenih nauka, ili Fon Šmolerovom „Društvu za socijalnu politiku“ (Verein für Socialpolitik), koje od nauke traži nužan angažman u ostvarivanju nacionalnih interesa? Da li je Dirkem, koji je prvi utemeljio *školu* čiji su se pripadnici s pravom nazivali dirkemovcima, bio dosledniji? Da li je više od Vebera zahtevao da sociologija bude nauka, a što manje metafizika i spekulacija? Kom Dirkemu pripadati, onom koji u svom metodološkom programu zahteva reifikaciju društvene stvarnosti kako bi sociologiji učinio dostupnim svet društvenih činjenica – kao stvâri (Dirkem 2012: 43), ili onom Dirkemu koji nepune dve decenije kasnije vidi nauku kao *fragmentiranu i nepotpunu, kako napreduje samo lagano i nikada nije dovršena*; „ali život ne može da čeka“ (Dirkem 1982: 390). Da li pripadati

Dirkemovim težnjama da se utemelji škola koja istražuje različite aspekte jednog autonomnog područja sa zakonitostima *sui generis*, ili njegovim skrivenim i dubokim strahovima da kolektivno utemeljena moralnost i solidarnost popušta pred jednom novom stihijom neobuzdanog individualizma? Kako pomiriti svet objektivnih društvenih činjenica, koje su pretvorene u pojmovne kategorije sociologije, a ne videti da su to, zapravo, moralističke kategorije jednog kantovskog metafizičkog nasleđa, koje od nas zahteva dužnost individualnog postupanja. Na kraju, sociologiji nikada nije bilo teško da pripada nečemu što je novo, što izranja naglo, rušeći postojeće tradicije. Nepripadanje starom bila je njena vrlina. Brzopleto prihvatiti novo bila je njena naivnost. Iznova se vratiti korenima njena je nada – da će se klatno pripadanja i nepripadanja uvek, makar privremeno, umirivati tamo gde se ona oseća sigurnom i pozvanom – da predoči društveni svet kao raznovrstan, bogat, nemiran, tragičan i komičan, pomirljiv i ratoboran, prepun različitih iskustava, vrednosti, ideja i promena.

Čikaška škola: nasleđa i diskontinuiteti

Čikaška sociološka škola predstavlja, po mnogo čemu, jedinstven događaj u istorijskom razvoju celokupne sociologije. Uprkos prvobitno postavljenom pitanju da li se uopšte može govoriti o školi, konačni odgovor je potvrđan. Postojala je Čikaška sociološka škola. Postojalo je jedno jezgro koje su sačinjavali ljudi sa novim idejama; postojala je jedna intelektualna matrica; postojale su generacije mladih sociologa na koje su sistematski prenošena znanja i iskustva, sa mladalačkom slobodom da se postojeće unapređuje i menja (Ohm 1988); postojao je institucionalni i organizacioni okvir – *The Department* – Odsek za sociologiju na Čikaškom univerzitetu (od 1892. godine); postojale su prateće, ali strateški važne čikaške institucije bez kojih Škola, ali i disciplina, ne bi ostvarile svoj nacionalni i globalni uticaj – Američko sociološko društvo (*American Sociological Society*), osnovano

1904. godine, kasnije, od 1959, preimenovano u Američka sociološka asocijacija (American Sociological Association); jedan časopis, *Američki žurnal za sociologiju* 1895. godine¹ (*The American Journal for Sociology*), izdavačka kuća (Chicago University Press), istraživačke laboratorije sa tada prestižnom tehničkom opremom (Bulmer 1984: 196); Sociološki klub (Sociology Club) i Udruženje za društvena istraživanja (Society for Social Research), letnji seminari za bivše studente (Turner 1988: 330–331), i, svakako – nemali novac od 35 miliona dolara (za samo dvadeset godina), kao neophodna podrška velikih fondacija, pre svega Rockefellerove, a kasnije i Karnegijeve, za razvoj društvenih nauka u Sjedinjenim Državama – „bez koje se sociologija ne bi učvrstila u američkom društvu“ (Kozer 2012: 17). Postojali su, konačno, oni koji su sebe nazivali *čikaškim sociolozima*, svesni toga da, kao i u slučaju dirkemovaca u Francuskoj gotovo u isto vreme, pripadaju jednoj osobenoj intelektualnoj tradiciji, koju duguju svojim prethodnicima.

Pre nego što pažnja bude posvećena posebnostima čikaške sociologije treba podsetiti na to da razvoj sociologije u Sjedinjenim Državama ima svoje preteče u pionirskim naporima prve generacije američkih sociologa Albiona Smola, Frenklina Gidingsa, Lestera Vorda, Edvarda Rosa, Čarlsa Kulija i Torstena Veblena da kroz implementaciju, u Evropi već razvijene evolucionističke i socijalnodarvinističke paradigme, pre svega makroevolucioniističkog modela Herberta Spensera, sociologiju učine jednim od meliorističkih instrumenata u opštoj reformističkoj težnji nacije (Tarner 2009: 44; Kozer 2010: 14; Abbot: 1997: 1151) za konsolidovanjem društva na načelima industrijske privrede, individualnog preduzetništva, demokratije, te političkih prava i sloboda. Međutim, kao što je na drugom mestu već rečeno (Marinković 2010), rani razvoj sociologije u Sjedinjenim Američkim Državama nije bio manje problematičan i sporan, kao ni manje mukotran nego razvoj sociologije u njenoj postojbini – Evropi. Istorijski pregledi razvoja društvenih nauka i filozofije u Americi u većini

1 Tek 1921. godine pokrenut je časopis *Sociology and Social Research*, godinu dana kasnije časopis *Social Forces* (Bulmer 1984: 34), a *American Sociological Review* 1935. godine (Farber 1988: 340).

slučajeva naglašavaju ili prenaglašavaju evropske intelektualne uticaje i one evropske intelektualne tradicije koje su dominirale, pre svega, u Francuskoj, Nemačkoj i Engleskoj.

Međutim, razvoj rane američke sociologije ima dovoljno svojih posebnosti da bi se moglo govoriti o jednoj osobenoj, vankontinentalnoj intelektualnoj tradiciji. Pri tome, važno je napomenuti da nema autora koji osporavaju ili u potpunosti marginalizuju evropske intelektualne uticaje na razvoj američke sociologije. Neosporno je da je sociologija, kao i druge društvene nauke, „isporučena“ kao već uobličen naučni diskurs iz Evrope u Ameriku; neosporno je da je sa milionima emigranata i sociologija „emigrirala“ u Ameriku; neosporno je da je, parafrazirajući Pitera Bergera (2006: 201), mnogo toga što je utemeljeno kao američka sociologija *doletelo* preko Atlantika *Er Fransom* ili *Lufthanzom* – kao francuski i nemački izum ili moda, a što je trebalo prefabrikovati u novi proizvod. No isto tako je neosporno da je američka sociologija odraz društva u kojem se razvijala; da američka sociologija ima osobenosti koje ne poznaju njene evropske tradicije; da su posebne američke vrednosti, utemeljene na individualnim postignućima, multikulturni i multietnički milje neodeljen nacionalnim granicama, verski pluralizam koji nije poznavao *geografiju velikih religijskih udaljenosti*, ideja i praksa slobodne ekonomije i tržišnog razvoja, te snažna demokratska politička tradicija utisnuli dubok i trajan pečat celokupnom identitetu američke sociologije, a posebno Čikaške škole.

Govoreći u duhu sociologije znanja može se opravdano pretpostaviti da su različite društveno-istorijske okolnosti evropskoj i američkoj sociologiji utisnule one osobenosti koje su ih artikulirale kao različite sociološke tradicije (Marinković 2010: 311–312). Naime, rana američka sociologija nije trajala dugo, ni kao razvojni period, ni kao intelektualni uticaj. Iako nastaje u poslednjim decenijama devetnaestog veka, njena preciznija periodizacija vezana je za institucionalno ozvaničenje akademske sociologije na Čikaškom univerzitetu 1892. godine i traje do okončanja Prvog svetskog rata, odnosno sa izrastanjem Čikaške sociološke škole ranih dvadesetih godina dvadesetog veka. Ne bi bilo pogrešno

reći da se u tom veoma kratkom prelaznom periodu čuveno delo Vilijama Tomasa i Florijana Znanjeckog *Poljski seljak u Evropi i Americi*, koje je objavljeno 1918/20. godine, može smatrati (uslovnom) polaznom tačkom u pokušaju preciznije periodizacije same Škole. Štaviše, ono se može uzeti kao „znak poleta Čikaške škole ka liderskom nacionalnom i međunarodnom položaju“ (Bulmer 1984: 3). No objavljivanje samo jednog dela ne može se smatrati zvaničnim, preciznim i opšteprihvaćenim početkom postojanja Čikaške škole. Onda kada se to delo i sâm Vilijam Tomas navodi (Bulmer 1984: 3, 45; Farber 1988: 346; Abbott 1997: 1153; Kivisto and Swatos 1990: 154; Kozler 2010: 50–51; Čaldarović 2012: 22) kao orijentaciona polazna tačaka u jednoj (zauvek) provizornoj periodizaciji Škole, misli se, pre svega, na promenu metodološke paradigme u dotadašnjoj tradiciji američke sociologije. Ona je podrazumevala primenu novih, kvalitativnih (kasnije sve više i kvantitativnih) i terenskih istraživačkih postupaka zasnovanih na prikupljanju izvorne (a ne korišćenju sekundarne) građe, biografskih podataka, te njihovoj daljoj komparativnoj analizi.

Istovremeno, radikalniji zaokreti u teorijskom smislu podrazumevali su napuštanje dotadašnjeg dominantnog makroevolucionog spenserovskog modela koji je bio implementiran u radovima pionira rane američke sociologije. Po prvi, ali ne i poslednji put, u američkoj sociologiji mikroteorijske orijentacije koje istražuju svakodnevni društveni i kulturni život postaju, za jedno vreme, osobena i prepoznatljiva alternativna paradigma makroteorijskoj sociologiji. Ova teorijska i metodološka skretanja ka mikronivou društvenosti dominiraće upravo u dvadesetogodišnjem rasponu međuratnog perioda u kojem Čikaška škola zadobija svoj disciplinarno-teorijski i profesionalno-istraživački identitet. Iako joj se zameralo upravo to – da ovim skretanjima čini sociologiju u Americi neteorijskom, neistorijskom, nerefleksivnom, kao i svojevrsnim akademizmom pomešanim sa kulturom Srednjeg zapada koji je disciplinu stavio u *parohijalni, lokalni i izolacionistički* položaj (Gouldner 1970: 145) – ona za to kao da nije previše brinula. Umesto da odgovori svojim naknadnim kritičarima, ona je krčila put ka širenju profesionalnih i istraživačkih mogućnosti

za samu sociologiju, čineći od nje sve ono što ona do tada nije bila u svojim evropskim korenima i ranoj američkoj tradiciji – prepoznatljiva istraživačka praksa i profesionalna orijentacija i specijalizacija. Jedan, može se reći, veberovski – *beruf, calling* – koji spaja akademsku disciplinu i istraživačko preduzetništvo sa raznovrsnim životnim svetom konkretnih ljudi i društvenih grupa. Verovatno je u pravu Luis Kozer, poreklom Evropljanin, ali strastveni Amerikanac, kada pretpostavlja da bi kurs sociologije bio drugačiji bez Čikaške škole (2010: 47). Da se desilo suprotno, i tada očekivano, da, s jedne strane, prva urbana generacija nove američke sociologije nastavi reformski kurs svojih očeva, i, s druge strane, da bude prekoatlantska replika evropske sociologije, pitanje je da li bi ona uopšte uspela da se održi i kao akademska nauka i kao istraživačka praksa, pored progresivnog razvoja drugih srodnih disciplina, pre svega socijalne psihologije u Sjedinjenim Državama, a potom i ekonomije i etnografsko-antropoloških nauka. Umesto toga, ona je pronašla put kako da od svojih američkih očeva preuzme pragmatični etos utemeljen sa Džonom Djuijem u filozofiji, Vilijamom Džejmsom u psihologiji i Džoržom Herbertom Midom u socijalnoj psihologiji (Jackson 1984: 169); da se u neizbežnoj evropskoj sociološkoj tradiciji osloni na one koje tadašnja Evropa još uvek ne vidi kao značajne, a to je prvenstveno Georg Zimel, a da hrabro zaobiđe Vebera, Dirkema i Marksa; te da se, naposljetku, osloni na sopstvenu, američku preduzimljivost, inovativnost, slobodu, individualnost, kompetitivnost i utilitarnu kulturnu matricu. Naime, u Čikašku sociološku školu ugrađeno je mnogo toga „američkog“.

Osobeni metodološko-istraživački stil nije samo posledica intelektualnog diskontinuiteta, već urbanog duha prve generacije američkih sociologa. Za razliku od prethodne generacije, koja je još uvek „religiozna i malograđanska“ (Kozer 2010: 48), čikaški sociolozi su *kosmopoliti, kako po poreklu tako i po orijentaciji* (isto: 48), a to je upravo obezbedilo onu vrstu intelektualne slobode tako prepoznatljivu u Čikaškoj školi. Taj kosmopolitizam i američki duh čikaških sociologa čini svojevrsnu društveno-kulturnu infrastrukturu – jednu *sociologiju (čikaške) sociologije*. Na

izvestan način, u svemu ovome može se videti jedan (altiserovski) *epistemološki slom* – konačno, ni prvi ni poslednji u istoriji sociologije. Međutim, ipak nema potrebe za pre naglašavanjem intelektualnog diskontinuiteta, kako sa ranom američkom sociologijom, tako i sa snažnom kontinentalnom tradicijom. Taj „slom“ ipak nije napravio veće potrese u istoriji sociologije, poput onog evropskog *methodenstreita* ili pojave marksizma na intelektualnoj sceni. Ako čak ni marksizam „nije uneo nikakav dublji jaz u dublje slojeve zapadnog znanja“, te ako je on samo „uzalud izazivao talase i nabore na površini: to je samo slaba i bezazlena bura“ (Fuko 1971: 308), kako je to mogla učiniti jedna „mala“, „lokalna“ škola posvećena istraživanju svog grada? Pre bi se moglo reći da se tu radilo o evolutivnom toku jedne discipline, kojoj je američkih duh podario posebnost i do tada nepoznate pravce dalje profesionalizacije.

Iako je od evropske tradicije deli i velika geografska udaljenost i kulturna, istorijska i politička specifičnost samog američkog društva, nijedna od Evrope udaljena sociologija nije mogla u potpunosti umaći svojim izvorima, ni japanska sociologija s druge strane Pacifika, koja se etablira na Tokijskom univerzitetu samo godinu dana nakon čikaške, 1893. godine, pa ni sama Čikaška škola. Na ta evropska izvorišta sociološkog mišljenja se ili dolazilo, kao u slučaju američke sociologije, ili su te izvore prenosili, kao u slučaju Japana. U tom smislu, nauka i obrazovanje uvek su se razvijali uz pomoć *intelektualnih migracija* (Flaming and Baylin 1969) i migranata kojima granice nisu bile bitne u potrazi za znanjem. Pre nego što je Berger, pomalo ironično, konstatovao da je sociologija u Ameriku doletela ili *Lufthanzom* ili *Er Fransom*, čini se da je *Er Amerika* bila mnogo korišćenija „linijska kompanija“ na putu za Evropu. To ne važi samo za generaciju ranih američkih intelektualaca i naučnika, već i za prvu generaciju čikaških sociologa. Podsetimo da na evropske, pre svega nemačke univerzitete, odlaze (jer ih u Americi još uvek nema) Albion Smol (na Berlinski i Lajpciški univerzitet 1879–81. godine, gde je bio pod snažnim uticajima Fon Šmolera i Adolfa Vagnera); Herbert Mid (takođe na Lajpciški i Berlinski univerzitet 1888–91. godine);

Vilijam Tomas (na Berlinski univerzitet 1888–89. godine). Robert Park posljednje godine devetnaestog veka provodi u Berlinu gde sluša predavanja Georga Zimela², kasnije odlazi u Strazbur; Berdžesovi boravci u Evropi vode ga i do tadašnjeg Sovjetskog Saveza; Luis Virt, rođen u Nemačkoj, u više navrata boravi u Evropi, prvo od 1922. do 1925. godine u Nemačkoj, a zatim i u Francuskoj 1930–31. godine.³

Verovatno je jedna od najvažnijih činjenica i to da je Vilijam Tomas već rukovodio nekim etnološkim istraživanjima u Evropi (Jackson 1984: 173). Mada će onima koji naglašavaju značajniju ulogu diskontinuiteta Škole sa evropskom tradicijom i ponekad njen izolacionistički manir (Farber 1988: 354) priznanje samog Berdžesa svojim studentima, koji, pored Parka, personifikuje jezgro Čikaške škole – da nikada nije pročitao Veberovu *Protestantsku etiku* (isto: 354) poslužiti kao paradigma autentičnosti, samoniklosti i „lokalnosti“ jedne vankontinentalne sociološke ideje, može se reći da je izvor ipak jedan – evropski i nezaobilazan. Isto kao i što Džordž Kuli, iako je dobro znao nemački jezik i čuo za Vebera, nikada nije svojim studentima preporučio *Protestantsku etiku* kao literaturu, niti ga je video kao „centralnu figuru u razvoju sociologije“ (Platt 1985: 455). No da li je tih godina situacija u evropskoj sociologiji, između dve sržne nacionalne sociološke tradicije, nemačke i francuske, bitno drugačija? „Neobično je“, primetiće Fuko, „da Francuska apsolutno nije upoznala, ili je to učinila jako loše, vrlo posredno, veberovsku struju mišljenja“ (2010: 325). Da li je kasnija situacija bila bolja: „Ona je vrlo slabo poznavala kritičku teoriju i praktično nije znala za Frankfurtsku školu... Uveravam vas da za vreme dok sam studirao nikada nisam čuo nijednog svog profesora da izgovara ime Frankfurtske škole“ (isto: 325). Očigledno je da se tu ne radi o ignorantskoj aroganciji jedne mlade vankontinentalne sociološke zajednice koja sebe još hoće da nazove *školom*. Nije li to i strukturalni – *sociološko sociološki* – i istorijski manir onoga što nazivamo sociologijom?

2 „Smol i Park verovatno su prvi u američkoj sociologiji skrenuli pažnju na Zimelov rad“ (Braude 1970: 3; Ohm 1988: 370).

3 Opširniji biografski podaci o pripadnicima Čikaške škole mogu se pronaći u: Bulmer 1984; Abbott 1999; Caldarović 2012; Faris 1970; Kozer 2010.

Deleći Zapadnu Evropu na desnu i levu stranu, na suprotnim obalama Rajne kao da su se uobličila dva evropska mentaliteta, dve sociologije, dve duhovne infrastrukture (romantizam i klasicizam) koje imaju posve drugačije poglede na društvo. Na desnoj se obali hoće *razumevanje* životnog sveta, a u sociologiju se taloži hermeneutičko nasleđe; na levoj obali hoće se objašnjenje društvenih zakona, a sociologija ne može da ne prizna da je izdanak prosvetiteljskog modela racionalnosti. Desna je strana sumnjičava prema naglo izraslom industrijskom i sve više birokratizovanom društvu. Uviđa se neumitno prožimanje životnog sveta tim novim snagama razmađijanog, racionalizovanog etosa, ali ničeanska zaleđina kod čitave jedne generacije, a Veber joj je samo najistaknutiji sociološki predstavnik, u tome vidi „železni kavez“ modernog života. Na levoj obali, čak i u periodu mlade Treće republike, u kojoj stasavaju Dirkem i dirkemovska sociologija, politički legat Napoleonovih osvajanja Evrope obavezuje na nauku kao progresivnu snagu modernog prosvetćenog duha. Pre će Dirkem, ako već mora da pređe na onu stranu Rajne, učiti od kantovaca čije nasleđe jeste nemačko, ali ipak prosvetiteljsko, nego od Ničea koji vuče nazad – *ka izvorima*; i pre će se Dirkem, kao i kasniji čikaški sociolozi, sprijateljiti s Vilhemom Vuntom, jer će u njegovoj prvoj psihološkoj laboratoriji (1879) pronaći model za scifikaciju sociologije, koji je daleko od hegelijanskog i kasnijeg marksističkog nasleđa opterećenog istorijom i metafizikom. Neosporno je, dakle, da se u slučaju Čikaške škole radi o *mešovitom nasleđu* (Turner 1988) i difuznim i heterogenim uticajima, a ne dominaciji jedne struje. Tačno je, uprkos različitim interpretacijama, da je „Čikašku školu karakterisala svest o evropskoj društvenoj misli i društvenim istraživanjima“ (Bulmer 1984: 38), kao što je tačno i to da američka sociologija (pre)kasno upoznaje Vebera (Kivisto and Swatos 1990; Platt 1985), ili to čini posredno, preko Parsonsovog teorijskog modela društvene akcije, što je bila samo šira razrada Veberove teorije društvenog delanja.

Iznenadujuće je, međutim, upravo to da „[sprovedeni] intervjui [među američkim sociolozima] i dokumentarni izvori pokazuju da on [Veber] nije bio uticajan u američkoj sociologiji uop-

šte ili u kvalitativnim istraživanjima pre rata [Drugog svetskog]“ (Platt 1985: 448; Parsons and Barber 1948: 254), a da je upravo tokom zlatne ere Čikaške škole dvadesetih godina ona uspela da stvori uzore za sva buduća kvalitativna istraživanja. Pre nego što je pod uticajima već prethodno utvrđenog kursa kvantifikacije sociološke metodologije na Kolumbiji sa Frenklinom Gidingsom ovaj trend zavladao i „prevladao u zlatnoj eri“ (Turner 1988: 332) Čikaškom sociološkom školom, primena kvalitativne metodologije, preko Ernsta Berdžesa i Vilijama Ogburna (Gidingsovog studenta), već je dala trajan pečat Školi. Upravo se stoga delo Tomasa i Znanjeckog *Poljski seljak u Evropi i Americi* i danas uzima i kao (nezvanični) početak Škole i kao paradigma kvalitativne metodologije u društvenim naukama. Tu su svakako i druga dela i mnoga druga istraživanja zasnovana na korišćenju lične dokumentacione građe, sistematskog posmatranja, kvalitativne studije slučaja, dubinskih intervjua i terensko-etnografskih učestvovanja (sa posmatranjem) (Johnson 2004: 101), koja nam približavaju, sa svim bogatstvom života, vrednosti, supkulturnih životnih stilova, mirisa, ukusa, nasilja, kriminala, jezika i žargonâ, „udaljene“ društvene svetove geta, hoba i urbanog beskućništva, skitničarenja, slamova, gangova, sirotinjskih četvrti, marginalaca i stranaca, radničkih i imigrantskih naselja, etničkih urbanih enklava, periferijâ i napuštenih gradskih jezgara.

Da nije bilo Virtovog *Geta* (1928/1956); Trešerovog *Ganga* (1927); Andersonovog *Hoba* (1927) i drugih monografskih studija zasnovanih na kvalitativnim studijama slučajeva (i onih koji su bili spremni da svoje „ruke zaprljaju istraživanjima“ [Hofland 1985: 15–16]) iz zlatne ere Čikaške škole, Mertonu bi bilo teško da kasnije ovu vrstu sociološkog pristupa nazove „teorijama srednjeg obima“, jer je upravo „u Čikagu ova vrsta teorija bila pokrenuta i institucionalizovana u američkoj sociologiji“ (Turner 1988: 333). Veoma dobro objašnjenje za ovaj paralelni razvoj kvalitativne metodologije u Čikaškoj školi tokom njenog zlatnog razdoblja dvadesetih i tridesetih godina ponudila je Dženifer Plat sa hipotezom da je „nedostajuća karika“ (*the missing link* [Platt: 1985]) između Veberove *verstehende soziologie* – kao dominantnog evropskog

modela kvalitativnih istraživanja – i sličnih istraživačkih praksi čikaških sociologa bilo postojanje alternativne američke paradigme koju je zastupala Kulijeva socijalna psihologija, naravno, sa zaleđem Djuijevog, Džejmsovog i Midovog pragmatizma. Umesto Veberovog pojma *razumevanja* ona je nudila pojam *simpatičke introspekcije* (*sympathetic introspection* [Cooley 1910: 7, 88]) kao postupka koji vodi do intimnog sveta drugih.

To je gotovo isto ono značenje koje je Veber pripisao pojmu *razumevanja* kao (empatičke) sposobnosti „subjektivnog shvaćanja smisla“ drugih ljudi (Weber 1989: 161). Sve ovo govori u prilog tome da je Čikaška sociološka škola razvila osoben sociološki stil („kontekstualnu paradigmu“ kao alternativu [Abbott 1997: 1149]), relativno nezavisno od paradigmatičkih evropskih trendova, ali je, može se pretpostaviti, upravo tim paralelizmom unapredila sociologiju kao istraživačku profesionalnu praksu. *Ne postoji nijedna referenca koja upućuje na Vebera u klasičnim kvalitativnim studijama Čikaške škole!* (Platt: 1985: 453). Ne treba, pri tome, zaboraviti da ta „ignorantnost“ i metodološki „parohijalizam“ nisu imali samo posledice u načinima pristupa društvu kao *laboratoriji*. Teorijska sociologija u Sjedinjenim Državama ne poznaje, ili ne poznaje dovoljno, Vebera sve do okončanja Drugog svetskog rata! Kao alternativna teorijska paradigma, *nedostajuća karika* sa Veberovim teorijskim legatom, pojavila se Parsonsova teorija društvene akcije, kao izvesni američki surogat teorije društvenog delanja. Robert Birstet tako iskreno priznaje da je „istorija američke sociološke teorije, sve do Parsonsa, nezavisna od Dirke- ma i Vebera, isto koliko i od Marksa“ (Bierstedt, u: Platt 1985: 453).

Takođe, kada Parsons 1925. godine odlazi sa Londonske škole za ekonomiju na Hajdelberški univerzitet, još uvek nije čuo za Maksa Vebera (isto: 453); Luis Kozer, pre emigracije u Sjedinjene Države, tvrdi da na Sorboni početkom tridesetih godina nije mogao da čuje ime Maksa Vebera (Kivisto and Swatos 1990: 150). Vilijam Vajt uopšte nije čitao Vebera sve do sredine četrdesetih; Herbert Blumer, jedan od istaknutijih čikaških sociologa druge generacije, priznaje da i ako je neko na Odseku čuo za Vebera – nije razumeo njegove ideje (Platt 1985: 452); Faris, istaknuti

čikaški sociolog, u svojoj refleksiji na Školu uopšte ne spominje Vebera (isto: 452). No kasniju važnost Vebera ne uviđa samo Parsons, daleko od Čikaga, na Harvardu, zasnivajući teoriju društvene akcije na idejama društvenog delanja i prevodeći na engleski jezik po prvi put *Protestantsku etiku* 1930. godine i četiri poglavlja Veberove *Privrede i društva* 1947. godine (pod nazivom *Teorija društvene i ekonomske organizacije*)⁴, već i jedan važan čikaški sociolog – Luis Virt – koji poznaje ne samo Vebera već i širi nemački hermeneutički krug i Karla Manhajma (prevodi na engleski jezik, sa Edvardom Šilsom, *Ideologiju i utopiju* 1932. godine), zasnivajući na Čikaškom univerzitetu sociologiju znanja – disciplinu koja će kasnije, nakon Šicovih uticaja, postati više američka nego evropska. Tako se Rajnhard Bendiks, važna figura u posleratnoj američkoj sociologiji, upoznaje sa Veberom upravo preko Virta a ne Parsonsa (Kivisto and Swatos 1990: 150).

Možda sve ovo čini Čikašku školu neteorijskom i neistorijskom, „parohijalnom“ i „lokalnom“ u vizuri onih čija su očekivanja bila da se u Americi zasnjuje autentičnija evropska sociologija, ali potrebno je imati u vidu da je sociologija višeparadigmatska nauka, koja se ne može, kao prirodne nauke, presađivati, a da na to ne utiče samo društvo i kultura – jedna *sociologija sociologije*. Ne manje važan bio je i zahtev same sociologije da bude sasvim posebna nauka, a „ta posebnost se [u čikaškoj sociologiji, D. M.] nalazi u primeni naučnih tehnika u predviđanju i kontroli društvenih ponašanja. To pomera sociologiju dalje od područja spekulacija ili velikih konceptualnih shema...“ (Braude 1970: 3). Iako nije mnogo rečeno o kvantitativno-metodološkom nasleđu Čikaške škole, koje nije manje značajno od njenog kvalitativno-istraživačkog aspekta, vredno je napomenuti da je paralelizam ova dva pristupa u okvirima same Škole stvarao lažno pitanje prevage jednog pristupa nad drugim, kao i lažni problem dominacije, koji Školi pripisuje isključivost njenog metodološkog identiteta. Već je prethodno napomenuto da je zastupljenost kvantitativnih istraživanja u Čikaškoj školi uspostavljena sa Ogburnom, a pod uticajima Frenklina Gidingsa. Međutim, ovo nije bio samo

4 Više o Parsonsu kao prevodiocu Veberove *Privrede i društva* videti u: Tribe 2007.

Ogburnov metodološki ekskluzivitet, mada je on bio najzaslužniji za njenu primenu. Jedan od značajnijih prelomnih trenutaka, kako u orijentaciji tako i u institucionalnom preusmeravanju, bilo je napuštanje dotadašnjeg „snažnog programa“ Škole, koje je tokom dvadesetih godina bilo povezano sa Parkovim i Berdžesovim urbanosociološkim i socijalnoekološkim istraživanjima čikaškog metropolitenskog područja (Short 1971; Burgess and Bogue 1967). Međutim, taj „snažni program“ Čikaške škole, koji je započeo 1924. godine, pod nazivom „Lokalne zajednice Čikaga“ (*Local Communities of Chicago*) već je 1929–30. godine morao da bude napušten zbog zahteva Rokfelerove fondacije za radikalnom reorijentacijom samog Univerziteta (Topalov and Jacobs 2008: 201; Kuklick 1980: 829).

Sve te tenzije između starog i novog programa Škole rezultirale su krizom koja se razrešila unutrašnjom segmentacijom samog Odseka (odvajanje od antropologije 1929. godine), od kojeg se sada očekivalo da istraživanju društvenih problema pristupi kvantitativno. Parkova odsustva sa Odseka tokom 1931.⁵ i 1932. godine i njegov konačni odlazak u penziju 1934. ostavili su Berdžesu malo prostora za nastavak starog istraživačkog modela. Bez Parka, preostalo početno jezgro Škole, koje su još činili Ogburn i Berdžes, preusmerilo se tematski na istraživanja porodice i socijalne patologije, a metodološki na kvantitativna istraživanja. Time je Ogburnova misija ispunjena (isto: 202), a započeta je još 1922. godine njegovim jasnim stavom da se „ne može imati društvena nauka bez merenja, te da će nauka rasti u društvenim istraživanjima u direktnoj srazmeri sa upotrebom merenja“ (isto: 202). U svojoj naknadnoj refleksiji iz 1956. godine, na ovaj metodološki zaokret Ogburn će reći da je „statistika postala snažan alat i da je analogna sa laboratorijom u prirodnim naukama“ (isto: 201). Tako je, još jednim (epistemološkim) „slomom“, i samo značenje sociološke upotrebe pojma *laboratorija* bilo promenjeno. Ionako sa sumnjivim značenjima, a velikim naučnim očekivanjima u (čikaškoj) sociologiji, *laboratorija* više nije značila grad sa svim njegovim posebnostima koje proizvode neprilagođeni i ekscentrični

5 Iste godine Ogburn postaje predsednik Američkog statističkog udruženja.

homo urbaniti i raznolike društvene grupe. Laboratorija gradskih boja, običaja, zvukova, ukusa, prestupništva, zadimljenih džez barova, tajnog točenja alkohola, etničkih enklava, skitnica i marginalaca pretvorena je u laboratoriju brojeva, korelacija, indeksa, u kojoj dinamizam urbanog života više ne posmatraju ljudi, već obrađuju prve kompjuterske mašine. Istraživačke ruke opet su bile čiste.

Interesantno je primetiti da se čikaška zainteresovanost za razvoj kvantitativnih postupaka, za razliku od kvalitativnih, nije odvijala po „ignorantskom“ modelu u odnosu na težnje tadašnje evropske, prvenstveno francuske, sociologije da kvantifikuje svoja istraživanja. Prvobitne, nezavisno uspostavljene teorijske sličnosti koje su se mogle primetiti između čikaškog koncepta „ljudske ekologije“ i dirkemovskog koncepta „društvene morfologije“ (Topalov and Jacobs 2008: 118) kretale su se u pravcu daljeg unapređivanja (kvantitativne) metodologije kao osnove za dalji razvoj teorija. Moris Albvaks, najzaslužniji za razvoj kvantitativnih metoda u dirkemovskom sociološkom krilu, postao je spona francuske i čikaške sociologije, čovek koji je „doneo Čikašku školu u Francusku“ (isto: 187).

Suprotno dotadašnjem „parohijalnom“ maniru Škole, u jesenjem semestru 1930. godine na Odseku boravi kao gostujući predavač upravo – Moris Albvaks. Na poziv Ogburna i Elsvorta Farisa, Albvaks je angažovan da upozna Čikašku školu sa tadašnjom savremenom francuskom sociologijom (pre svega sa idejama Dirkema i Tarda), kao i sa jednom posebnom temom koja je proslavila upotrebu statistike u sociologiji – sa samoubistvom (isto: 193). Dirkemovo delo *Samoubistvo* iz 1897. godine već je skrenulo pažnju na to da se moralistička teorija solidarnosti (i neokorporativizma) u sociologiji može i te kako dobro kombinovati i potkrepiti dostupnim statističkim podacima⁶ i primenom korelacija. No nedostaci tog dela, kako metodološki tako i teorijski, otklonjeni su revizionističkim radom Morisa Albvaksa na toj temi 1930. godine, kada je i objavljena njegova knjiga *Uzroci samoubistva* (Halbwachs 1930). Upotpunjena i obogaćena korišće-

6 Dirkemu su tada bili dostupni podaci Kettleove tzv. „moralne statistike“.

njem novih, mnogo opsežnijih statističkih podataka (i postupaka), koji su obuhvatili i društva kojih u Dirkemovom delu nema,⁷ ova knjiga je poslužila kao evropski model tadašnjim čikaškim sociolozima za unapređivanje sopstvenih istraživanja.⁸ Naravno, bilo je sasvim očekivano da će Albvaksova predavanja o samoubistvu privući mnogo veću pažnju nego predstavljanje teorijskih ideja Dirkema i Tarda. Prvenstveno stoga što je u primeni statistike prepoznata sociološka *ekspertiza* (Topalov and Jacobs 2008: 194). Povratkom u Francusku, Albvaks je preneo svoje utiske o boravku rečima da je u Čikagu zatekao „malu, originalnu sociološku školu“ (isto: 188), a reč *škola* izrečena od strane jednog dirkemovca bilo je priznanje da oni više nemaju ekskluzivnost na njenu upotrebu. Ipak, ona stara *sociološko sociološka* matrica *ne-pripadanja*, toliko puta ponovljena u njenoj kratkoj istoriji, bila je prisutna i tada. Umesto da tvorci američkog koncepta društvene ekologije, Park i Berdžes, iskoriste Albvaksovo prisustvo za bolje razumevanje dirkemovske ideje društvene morfologije, sem kurtiozne dobrodošlice na samom početku, njihovi odnosi su „ostali udaljeni“ (isto: 205).

Čikaška škola: sociologija jedne sociologije

Otvaranje Čikaškog univerziteta u oktobru 1892. godine bio je „najznačajniji događaj kasnog devetnaestog veka, ‘revolucija’ u američkom visokoškolskom obrazovanju otkako je inaugurisana Džon Hopkins visoka škola 1876. godine“ (Coats 1963: 487). Može se reći da se tek sa konstituisanjem Čikaškog univerziteta visokoškolsko obrazovanje u Sjedinjenim Državama izborilo

7 Između ostalog, u Albvaksovim *Uzrocima samoubistva* nalaze se i podaci za Srbiju i Bosnu (Halbwachs 1930: 25, 87).

8 Pored metodoloških unapređenja, korišćenjem naprednijih statističkih postupaka i relevantnijih izvora, Albvaksovo delo je imalo i drugačije teorijske implikacije. Dok se u Dirkemovoj koncepciji samoubistva može videti bojazan od povećanog individualizma (i egoističkog tipa samoubistva), što je posledica slabljenja društvene integracije, Albvaksovi teorijski zaključci su bili optimističniji (Halbwachs 1978: xxix).

za autonomiju i relativno nezavisno reprodukovanje nauke, naučnika i visokoobrazovane elite. Sve do tada, reprodukcija visokoškolskog obrazovanja u Sjedinjenim Državama morala je da se oslanja na evropske, prvenstveno nemačke univerzitete. Naravno, taj nemački uticaj nije nestao krajem devetnaestog veka sa uspostavljanjem nezavisnih američkih univerziteta. Upravo suprotno, uticaj klasičnog nemačkog sistema obrazovanja poslužio je kao model po kojem treba ustrojiti nove američke univerzitete – bar u formalnom i organizacionom smislu. Takođe, ovde se nije radilo o jednostavnom preslikavanju modela, niti je to bilo moguće zbog društvenih, političkih, istorijskih i kulturnih razlika.

Nacionalni zadatak „amerikanizacije stranog“ (Cheeseboro 1999: 150), bilo da je reč o etničkom stranom, stranom znanju, kulturnom ili političkom stranom, podrazumevao je i amerikanizaciju nauke i obrazovanja. Dakle, nauka i obrazovanje u Sjedinjenim Državama nisu proizvodi dosledne ekstrapolacije modela, već američkog smisla za preoblikovanje i prilagođavanje drugih, stranih modela vrednosno-normativnom sistemu američkog društva. To neosporno važi i za samu sociologiju: „Čikaška škola sociologije, kao i sam Čikaški univerzitet, bili su proizvodi velikih promena koje su se dešavale u Sjedinjenim Državama na izmaku veka“ (isto: 150), a amerikanizacija *stranog*, pa i sociologije, podrazumevala je prihvatanje dominantnih vrednosti anglosaksonskog („belog“) protestantizma (isto: 151), ličnih i svih drugih kolektivnih sloboda, privatne inicijative, te spremnost na stalne promene. Upravo se sa dinamikom snažnih promena, koje su podrazumevale naglu urbanizaciju, industrijalizaciju i porast imigrantske populacije, suočava Čikaška sociološka škola u svojim nastojanjima da opiše, razume i objasni svoj grad, te da ponudi „društvenu kontrolu kao središnju činjenicu i središnji problem sociologije“ (Braude 1970: 1; Park and Burges 1970: 366). Ona se suočava sa tenzijama procesa amerikanizacije u velikim gradovima, a Čikago je neosporno bio paradigma svih tih promena.

Upravo je to bila jedna od najsnažnijih infrastrukturnih podloga koja je povezivala izraženu individualnost prvobitnog jezgra Škole – Smola, Tomasa, Parka, Berdžesa – sa onim što se razvi-

lo u zajedničku istraživačku tradiciju. „Nerefleksivni individualizam“, toliko pripisivan američkoj sociologiji (Martindale 1976: 122; Matthews 1989: 90), u slučaju Čikaške škole više je delovao kao odraz jedne osobene (urbane) kulture, koja je iza toga stajala, nego kao lična narcisoidnost. Iz perspektive jedne moguće sociologije Čikaške sociološke škole,⁹ sve njene osobenosti, pa i njen individualizam, parohijalizam, lokalnost, paralelizam (u odnosu na evropsku sociologiju), ne mogu se razumeti bez osobenosti samog društveno-kulturnog konteksta u kojem Škola i tradicija nastaju. S jedne strane, to je samo američko društvo i njegova kultura, a s druge strane to je jedan grad, jedno naglo izraslo metropolitensko područje – Čikago: Amerika na prelazu vekova sažeta u jednom urbanom kontekstu. To je bio kontekst jednog društvenog vremena i jednog društvenog prostora, koji su delovali kao pozadinski efekat na Školu i njenu sociologiju. Nije li upravo Čikaška sociološka škola poučila sve buduće generacije sociologa da su „društvene činjenice *locirane*“; da su „sve društvene činjenice locirane u kontekstima“ (Abbott 1997: 1152).

Zar se ne mogu upravo u tom ključu čitati sve one sociološke priče ispričane u jednom gradu i o jednom gradu, a koje poznajemo kao Čikašku školu? Nije li *stranost sociološkog kolektivism* (Martindale 1976: 122) u američkoj sociologiji, koji se vidi u evropskom sociološkom nasleđu, proizvod upravo tog urbanog duha o kojem govore Park i Berdžes, te *urbanizma kao načina života* o kojem govori Virt? Nije li u pravu Martindel kada tvrdi da je „u Sjedinjenim Državama, kao i u Zapadnoj Evropi, sociologija izrasla kao srednjoklasna orijentacija koja je reflektovala probleme ovog stratuma... Međutim, situacija srednje klase u Severnoj Americi bila je na neki način drugačija od one u Evropi. Područjem Severne Amerike dominirala je urbanizovana srednja klasa“ (isto: 122). Nije li osobenost američke sociologije upravo istorijski i ideološki zahtev srednjih klasa za *slobodom i društvenim postignućima*, koji se vide u Čikaškoj školi (Bulmer 1984: 16). Svaka sociologija sociologije, pa tako i ova kratka sociologija Čikaške sociološke škole, mora uzeti u obzir da će sociologija biti

9 O sociologiji sociologije više videti u: Friedrich 1970.

sposobna da preživi jedino uz optimizam za budućnost, a to je bio duh čikaških sociologa (Farber 1988: 355).

Kao što se ne može jasno odrediti njen početak, tako se ne može jasno označiti ni kraj Čikaške škole. Iako je njena zlatna era trajala nepunih dvadeset godina, njeno nasleđe ugrađeno je u svetsku sociologiju i trajaće dok traje sociologija. U pravu je Luis Kozer kada izgovara da „ne izgleda kao preterivanje kada kažemo da bi tokom nekih dvadeset godina, od Prvog svetskog rata sve do sredine 1930-ih godina, istorija sociologije mogla da bude napisana kao istorija Odseka za sociologiju na Univerzitetu u Čikagu. Tokom tih godina, ta katedra je odredila opšti smer socioloških istraživanja, objavila jedini značajan časopis o disciplini, te iškolovala većinu sociologa koji su ostavili trag na profesiji, i koji su postali predsednicima Američkog sociološkog društva. Članovi te katedre napisali su najuticajnije monografije i udžbenike“ (Kozer 2010: 47). Čikaška sociološka škola nije bila kontekstualizovana samo vremenski, na razmeđi vekova; prostorno – u samo jednom gradu. Ona je isto tako bila kontekstualizovana u intelektualnoj istoriji razvoja sociologije na razmeđi „klasičnog i savremenog“ (Abbott 1997: 1158), na razmeđi pokušaja da se jedno sociološko putovanje završi „malim“ pričama o velikom gradu i izrastajućoj dominaciji superteorijske Parsonsove sociologije. Uvek na *razmeđi generacija* (Booth 1982). Njen kraj više je *sociološko sociološka* saga o „dekontekstualizaciji“ (Abbott 1997: 1162), smenama paradigmi i naglim promenama same istorije društva. Sa monopolističkih pozicija jedne super teorije što dolazi nakon nje, a koja se izjednačavala sa sociologijom samom, Čikaška škola se verovatno i činila neteorijskom i parohijalnom; lokalnom i empiricističkom. No upravo one paradigme malog, svakodnevnog, lokalnog i običnog, koje su kasnije u okvirima obnovljenog mikrointerakcionizma društvene dramaturgije i etnometodologije otpočele tiho rušenje velike Parsonsove teorije, duguju svoje najdublje pretpostavke i infrastrukturu Čikaškoj sociološkoj školi. Optimizam i sloboda sa kojima je Škola stvarana ponudili su sociologiji jednu važnu pouku – da se ona uvek uspešno razvijala kada je mogla da stvara alternative starim tradicijama. To je pouka Čikaške škole svakoj budućoj sociologiji.

Bibliografija:

- Abbott, A. (1997). Of Time and Space: The Contemporary Relevance of the Chicago School. *Social Forces* 75 (4): 1149–1182.
- Abbott, A. (1999). *Department and Discipline: Chicago Sociology at One Hundred*. Chicago: Chicago University Press.
- Anderson, N. (1923). *The Hobo*. Chicago: Chicago University Press.
- Berger, P. L. (2006). Sociologija: povlačenje poziva? *Žurnal za sociologiju* 4: 191-202.
- Booth, W. C. (1982). Between Two Generations: The Heritage of the Chicago School. *Profession* 19–26.
- Braude, L. (1970). „Park and Burgess“: An Appreciation. *American Journal of Sociology* 76 (1): 1–10.
- Bulmer, M. (1984). *The Chicago School of Sociology*. Chicago: Chicago University Press.
- Burgess, E. W. and Bogue, D. J. (edit.) (1967). *Urban Sociology*. Chicago: Chicago University Press.
- Cheeseborio, A. Q. (1999). Conflict and Continuity: E. Franklin Frazier, Oliver C. Cox and the Chicago School of Sociology. *Journal of the Illinois State Historical Society* 92 (2): 150–172.
- Coats, A. W. (1963). The Origins of the „Chicago School“? *Journal of Political Economy* 71 (5): 487–493.
- Cooley, C. H. (1910). *Social Organization: A Study of the Larger Mind*. New York: Charles Scribner's Son.
- Čaldarović, O. (2012). *Čikaška škola urbane sociologije*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Farber, B. (1988). The Human Element: Sociology at Chicago. *Sociological Perspectives* 31 (3): 339–359.

- Faris, R. E. L. (1970). *Chicago Sociology 1920–1932*. Chicago: University of Chicago Press.
- Fleming, D. and Bailyn, B. (edit.) (1969). *The Intellectual Migration: Europe and America 1930–1960*. Cambridge: Harvard University Press.
- Friedrichs, R. W. (1970). *A Sociology of Sociology*. New York: Free Press.
- Fuko, M. (2010). Strukturalizam i poststrukturalizam. U: Fuko, M. *Spisi i razgovori*. Beograd: Fedon. 314–352.
- Gouldner, A. W. (1970). *The Coming Crisis of Western Sociology*. New York: Basic Book.
- Gouldner, A. W. (1980). *Za sociologiju*. Zagreb: Globus.
- Halbwachs, M. (1930). *Les causes du suicide*. http://classiques.uqac.ca/classiques/Halbwachs_maurice/causes_du_suicide/causes_du_suicide.html.
- Halbwachs, M. (1978). *The Causes of Suicide*. London: Routledge.
- Jackson, P. (1984). Social Disorganization and Moral Order in the City. *Transactions of the Institute of British Geographers*, New Series 9 (2): 168–180.
- Johnson, Y. Y. (2004). Oliver C. Cox and the Chicago School of Sociology: Its Influence on His Education, Marginalization, and Contemporary Effect. *Journal of Black Studies* 35 (1): 99–112.
- Kivisto, P. and Swatos, W. H. Jr. (1990). Weber and Interpretative Sociology in America. *The Sociological Quarterly* 31 (1): 149–163.
- Kozer, L. (2010). Američki trendovi. U: Marinković, D. (prir.). *Rana američka sociologija*. Novi Sad: Mediterran Publishing. 11–57.
- Kuklick, H. (1980). Chicago Sociology and Urban Planning Policy: Sociological Theory as Occupational Ideology. *Theory and Society* 9 (6): 821–845.
- Lofland, L. H. (review) (1985). New York City and the Heritage of the Chicago Sociology. *Contemporary Sociology* 14 (1): 14–15.
- Marinković, D. (2010). Rana američka sociologija. U: Marinković, D. (prir.). *Rana američka sociologija*. Novi Sad: Mediterran Publishing. 311–331.
- Martindale, D. (1976). American Sociology Before World War II. *Annual Review of Sociology* 2: 121–143.
- Matthews, F. (1989). Social Scientists and the Culture Concept, 1930–1950: The Conflict between Processual and Structural Approaches. *Sociological Theory* 7 (1): 87–101.

- Merton, R. K. (1973). *The Sociology of Science*. Chicago and London: Chicago University Press.
- Ohm, R. M. (1988). The Continuing Legacy of the Chicago School. *Sociological Perspectives* 31 (3): 360–376.
- Park, R. E. and Burgess, E. W. (1970). *Introduction to the Science of Sociology*. Chicago: Chicago University Press.
- Parsons, T. (1966). *The Structure of Social Action*. New York: The Free Press.
- Parsons, T. and Barber, B. (1948). Sociology, 1941–46. *American Journal of Sociology* 53 (4): 245–257.
- Platt, J. (1985). Weber's Verstehen and the History of Qualitative Research: The Missing Link. *The British Journal of Sociology* 36 (3): 448–466.
- Said, E. (2007). *Nepripadanje*. Zagreb: VBZ.
- Short, J. F. Jr. (1971). *The Social Fabric of the Metropolis: Contribution of the Chicago School of Urban Sociology*. Chicago: Chicago University Press.
- Tarner, Dž. H. (2009). *Sociologija*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Thomas, W. I. and Znaniecki, F. (1984). *The Polish Peasant in Europe and America*. Urbana and Chicago: University of Illinois Press.
- Thrasher, F. M. (1927). *The Gang*. Chicago: Chicago University Press.
- Topalov, C. and Jacobs, A. (2008). Maurice Halbwachs and Chicago Sociologists. *Revue française de sociologie* 49 (An Annual English Selection): 187–214.
- Tribe, K. (2007). Talcott Parsons as Translator of Max Weber's Basic Sociological Categories. *History of European Ideas* 33: 212–233.
- Turner, J. H. (1988). The Mix Legacy of the Chicago School of Sociology. *Sociological Perspectives* 31 (3): 325–338.
- Wirth, L. (1956). *The Ghetto*. Chicago: Chicago University Press.